

Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Quarterly of Social Studies Research in Iran
Vol. 11, No. 3:593-623, Autumn 2022
Doi: 10.22059/JISR.2022.341489.1295

**Analysis of the Suspension of Conscription and Retention in University
(Case Study: Students of University of Tehran) ***

Alireza Eskandarinezhad¹
Gholamreza Ghaffary²

Received: March 14, 2022

Accepted: August 13, 2022

Abstract

Introduction: Conscription is an issue of great importance to young people and even their families in the current situation. Therefore, several studies have addressed various aspects of this subject. The most important question of this dissertation is whether the boys with academic exemption at the University of Tehran stayed in postgraduate studies due to the suspension of compulsory military service. To answer this question, the understanding of mental attitudes of boys with academic exemption in postgraduate studies at the University of Tehran was investigated in relation to the issue of staying in the higher education system with a focus on the suspension of compulsory military service.

Method: Accordingly, the research was conducted using the Q method, where 48 statements were extracted from the c and data were collected from 119 participants, all of whom were postgraduate students at University of Tehran. This method is used to determine the subjectivity of the actors. Since this study is an exploratory study, Q method is the best option for data collection. For this purpose, after extracting the propositions, Q sorts were designed and data were collected from the participants in the form of Q tables. The factor analysis technique was used to analyze the data.

Findings: When the participants' opinions were analyzed using factor analysis, the final 8 factors were identified. Each of these eight mindsets speaks to a particular

* Research article is taken from Master Thesis entitled "Analysis of Retention in higher education system with emphasis on conscription suspension; Case study of University of Tehran students".

1. Master of Sociology, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding author),
aenezhad@gmail.com

2. Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran,
Tehran, Iran, ghaffary@ut.ac.ir

understanding of the phenomenon of persistence in the higher education system related to the suspension of military service, which was explored in depth. The balance weighs a little heavier with the “hangers-on.” This group of agents each attempts to suspend service in some way by remaining in the higher education system. The other group of agents showed interest in the university but agrees with the first group in their dislike of military service. Among the extracted factors, the “academics willing to serve” factor is a very different factor that indicates the relative tendency toward both environments, and the “interest seekers” factor also shows a utilitarian attitude toward both environments.

Results and Conclusions: Although the views of the participants in the Q method could not be generalized to the whole community, the results clearly showed that the conscription policy in Iran is not effective for students and some try to suspend it through possible channels. Military policies in Iran put pressure on students and their families, as well as on the military and the military system itself, and can alienate students from the university environment and reduce the effectiveness of the military. It seems that the all-volunteer army, which is being formed in many countries around the world, can be a good option to change the military in Iran, but we also need to consider the different geographical, political, social, and cultural characteristics of Iran in this change.

Keywords: Retention in Higher Education System, Conscription Suspension, Conscription Studies, Q Methodology.

References

- Alihosseini, A., Mahdian, H., & Rabieinia, B. (2015), “Investigating the effect of military training course in Army Center 01 on social solidarity indicators”, **Strategic Research on Social Problems in Iran**, No. 2: 101-112. (*In Persian*)
- Barzin, M., Mirmiran, P., Ramezankhani, A., & Hatami H, Azizi F. (2009), “Prevalence of Obesity in Young Tehranian Males (18-25y) Entering Military Service”, **Iranian Journal of Endocrinology and Metabolism**, No. 6: 605-613. (*In Persian*)
- Bashatah, L. (2016), “Q-methodology: What and how?”, **IOSR Journal of Research Method in Education**, No. 5: 37-43.
- Brown, S.R. (1980), **Political Subjectivity, Applications of Methodology in Political Science**, Yale University Press, London.
- Clever, M., & Segal, D. R. (2012), “After conscription: The United States and the all-volunteer force”, **Sicherheit and Frieden**, No. 1: 9–18.
- Conley, D., & Heerwig, J. (2009), “The long-term effects of military conscription on Mortality: Estimates from the VIETNAM-ERA draft lottery”, **Demography**, No. 3: 841-855.
- Danaeifard, H., Hosseini, S. Y., & Sheikhha, R. (2014), **Q methodology: Theoretical foundations and research framework**, Tehran: Saffar. (*In Persian*)
- Dorri Nogoorani, H. (2002), “Theory of economic analysis of the conscription”, **Scientific Journal of Defense Policy**, No. 34: 7-46. (*In Persian*)
- Firozjaeian, A., Janalizadeh, H., & Hashemiyan, B. (2017), “Hysteresis in academic field and academic alienation (Case study: Students of Mazandaran

- University)", **Quarterly of Social Studies and Research in Iran**, No. 1: 1-20. (*In Persian*)
- Gonzalez-Cueva, E. (2000), "Conscription and Violence in Peru", **Latin American Perspectives**, No. 3: 88-102.
 - Imbens, G., & van der Klaauw, W. (1995), "Evaluating the Cost of Conscription in the Netherlands", **Journal of Business & Economic Statistics**, No. 2: 207-215.
 - Institute for Research and Planning in Higher Education (1995), **Comparison of the total number of applicants by province of study and gender from the academic year 1374-1373 to the academic year 1383-1382**, Published Report, www.irphe.ac.ir (*In Persian*)
 - Institute for Research and Planning in Higher Education. (2020), **Higher education statistics in Iran at a glance**, Published Report, <https://irphe.ac.ir> (*In Persian*)
 - Jallinoja, P., Tuorila, H., Ijajarvi, A., Bingham, C., Uutela, A., & Absetz, P. (2011), "Conscripts' attitudes towards health and eating: Changes during the military service and associations with eating", **Appetite**, NO. 57: 718-721.
 - Keller, K., Wagener, A., & Poutvaara, P. (2010), "Does a Military Draft Discourage Enrollment in Higher Education?", **FinanzArchiv**, No. 2: 97-120.
 - Khoshgoyanfard, A. (2008), **Q methodology**, Tehran: IRIB Research Center. (*In Persian*)
 - Mahdizadeh, M., & Hashemi, S.Z. (2018), "Sociological Analysis of Factors Affecting Social Demand for Ph.D. (Case Study of Ph.D Students of Tehran Universities)", **Quarterly of Social Studies and Research in Iran**, No. 4: 819-846. (*In Persian*)
 - Mansoorfar, K. (2017), **Advanced statistical methods with computer programs**, Tehran: University of Tehran Publications. (*In Persian*)
 - Mohammadi, H. (2017), **Investigating the effect of military service on psychological empowerment, personality traits and mental health of soldiers**, Master thesis, Humanities faculty, Islamic Azad Univeristy of Shahrood. (*In Persian*)
 - Nicholas, J. B. (2011), "Reliability in Q Methodology: A Case Study", **The Eastern Education Research Association Annual Conference**, Akron, Ohio.
 - Pham, P. N., Vinick, P., & Stover, E. (2009), "Returning home: forces conscription, reintegration, and mental health status of former abductees of the Lord's Resistance Army in northern Uganda", **BMC Psychiatry**, No. 23: 1-14.
 - Poutvaara, P., & Wagener, A. (2007), "Conscription: Economic costs and political allure", **The Economics of Peace and Security Journal**, No. 1: 6-15.
 - Seyedi, S. M., Seyedi, S. H., & Salavatian, S. (2016), "Understanding the experience essence of serving soldiers with higher education, phenomenological research", **Strategic Research on Social Problems in Iran**, No. 3: 67-86. (*In Persian*)
 - Sinaee, V. (2010), "Modern state, national military and conscription", **Research in Theoretical Policies**, No. 7: 95-111. (*In Persian*)

- Soltani, M., & Mohammadian, B. (2016), “Discourse analysis of Hesitant Customers mental models”, **Journal of Business Management**, No. 2: 339-354. *(In Persian)*
- Statistical Centre of Iran (2017), **Male students in different courses of higher education institutions according to the field of study**, Published Report, <https://www.amar.org.ir> *(In Persian)*
- Toosi, A. (2001), **The effect of the quarterly military training course on the general physical training of the soldiers of Shahid Sabetkhah Barracks in Kermanshah**, Master Thesis, Faculty of Physical Education, Tarbiat Moallem University. *(In Persian)*

تحلیل تعلیق خدمت نظام وظیفه و ماندگاری در دانشگاه

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه تهران)*

علیرضا اسکندری نژاد^۱

غلامرضا غفاری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۵/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲۳

Doi: 10.22059/JISR.2022.341489.1295

چکیده

خدمت نظام وظیفه دغدغه‌ای است که در سطح فردی برای جوانان و حتی خانواده‌های آن‌ها اهمیت فراوانی دارد و به همین دلیل مطالعات متعددی به جنبه‌های مختلف خدمت نظام وظیفه پرداخته‌اند. پرسش اصلی مقاله پیش‌رو این است که آیا دانشجویانی که در مقطع تحصیلات تکمیلی دارای معافیت تحصیلی هستند، برای تعلیق خدمت سربازی، دوره تحصیل خود را طولانی‌تر می‌سازند و به تعبیری، ماندگاری بیشتری در دانشگاه تجربه می‌کنند. در پاسخ به این پرسش، فهم آرایه‌های ذهنی پسران دارای معافیت تحصیلی مقاطع تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران، درخصوص مسئله ماندگاری در دانشگاه بررسی شد. بر همین اساس، با بهره‌گیری از روش‌شناسی کیو و با اخذ ۴۸ گزاره از تالار گفتمان مرتبط با موضوع و گردآوری داده، ۱۱۹ مشارکت‌کننده از جامعه آماری پسران تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران، مطالعه اجرایی شدند. تحلیل نظرات مشارکت‌کنندگان با استفاده از تکنیک تحلیل‌عاملی، هشت عامل نهایی را مشخص ساخت. هریک از این هشت ذهنیت، ناظر بر درک خاصی از پدیده ماندگاری در دانشگاه در ارتباط با تعلیق خدمت نظام وظیفه هستند که به‌طور عمیق بررسی شده‌اند. کفه ترازو از منظر کمی به سمت «تعلیق‌کنندگان» سنگینی می‌کند. این گروه از عامل‌ها هرکدام به‌نحوی تلاش می‌کنند تا از طریق ماندگاری در نظام آموزش عالی، خدمت را به حالت تعلیق دریاورند. گروه دیگر عامل‌ها (دانشگاهیان بیزار از خدمت و مهارت‌آموزان خدمت‌گریز)، علاقه خود به دانشگاه را نشان دادند، اما همچنان در بیزاری از سربازی، با گروه اول توافق نظر دارند. در این میان، عامل «دانشگاهیان آماده‌به‌خدمت» عاملی متمایز است که نشان‌دهنده گرایش نسبی به هردو محیط است و عامل «عافیت‌طلبان» نیز رویکردی منفعت‌طلب را به هردو محیط نشان می‌دهد. آرایه‌های ذهنی به‌دست آمده در

* مقاله پژوهشی، مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «تحلیل ماندگاری در آموزش عالی با تأکید بر تعلیق خدمت نظام وظیفه (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه تهران)»، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
۱. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
aenezhad@gmail.com
۲. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران،
ghaffary@ut.ac.ir

این بررسی نشان داد سیاست‌های خدمت نظام‌وظیفه در ایران برای دانشجویان اثر فراگیر نداشته است و عده‌ای تلاش می‌کنند تا از مسیرهای ممکن، انجام آن را به تعلیق دریاورند.
واژه‌های کلیدی: تعلیق سربازی، روش‌شناسی کیو، ماندگاری در دانشگاه، مطالعات سربازی.

مقدمه و طرح مسئله

خدمت نظام‌وظیفه دغدغه‌ای است که در سطح فردی برای جوانان و حتی خانواده‌های آن‌ها اهمیت فراوانی دارد. به همین علت مطالعات متعددی به جنبه‌های مختلف خدمت نظام‌وظیفه از منظر پزشکی، روانی، حقوقی و اجتماعی پرداخته‌اند، اما پرسش‌های مختلفی دربارهٔ نظام‌وظیفه مطرح است و نکات بسیاری در این زمینه وجود دارد که هنوز نیاز به پژوهش دارد؛ مسائلی که در سطح کلان (برای دولت، جامعه و نظام اقتصادی) و سطح خرد (برای سربازان، خانواده‌های سربازان و افراد مرتبط) قابل طرح هستند. درعین‌حال از حیث موضوعی نیز برخی از منظر پزشکی و تنکردشناسی^۱ به بیان مشکلات ناشی از نظام‌وظیفه پرداخته‌اند (جالینو^۲ و همکاران، ۲۰۱۱؛ موساس و همکاران، ۲۰۰۶؛ فام^۳، وینیک^۴ و استاور^۵، ۲۰۰۹؛ طوسی، ۱۳۸۰؛ برزین و همکاران، ۱۳۸۶). برخی، از منظر اقتصادی و تحلیل فایده-هزینه موضوع را مطالعه کرده‌اند (ایمبسن و وندرکلاو، ۱۹۹۵؛ دری نوگورانی، ۱۳۸۰). تعداد محدودی نیز از منظر اجتماعی و فرهنگی به این مسئله پرداخته‌اند (گونزالزکوئوا^۶، ۲۰۰۰؛ کانلی^۷ و هیرویگ^۸، ۲۰۱۲؛ علی‌حسینی، مهدیان و ربیعی‌نیا، ۱۳۹۴؛ سیدی، سیدی و صلواتیان، ۱۳۹۵).

در میان مسائل مختلفی که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم درمورد نظام‌وظیفه مطرح است، از یک مسئله به‌صورت مشخص غفلت شده و آن تعلیق سربازی است. به عبارت دیگر به‌تأخیرانداختن نظام‌وظیفه از طریق ماندگاری در نظام آموزش عالی موضوعی است که کمتر بررسی شده است. در وهلهٔ اول به‌نظر می‌رسد هزینه‌های ناشی از ورود به نظام‌وظیفه و امکان مواجههٔ پسران با مشکلات و مسائل ناشی از خدمت اجباری، شماری از آن‌ها را به این سمت سوق می‌دهد که ورود خود به نظام‌وظیفه را به‌نحوی به تأخیر بیندازند و سربازی خود را هرچند به‌صورت موقت، به حالت تعلیق دریاورند.

1. physiological
2. Jallinoja
3. Pham
4. Vinick
5. Stover
6. Gonzalez-Cueva
7. Conley
8. Heerwig

آمارها نشان می‌دهند طی دهه‌های اخیر، گرایش جامعه ایران به حضور در دانشگاه افزایش چشمگیری داشته است. برای فهم این گرایش شدید به حضور در دانشگاه، لازم است اشاره شود که در سال ۱۳۷۳، تعداد کل پذیرفته‌شدگان دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم ۸۴،۴۸۰ نفر بود؛ در حالی که این رقم در سال ۱۳۹۸ (۲۵ سال بعد)، به ۳،۱۸۲،۹۸۹ نفر رسیده است. به عبارتی تعداد دانشجویان کشور طی سه دهه اخیر، افزایشی تقریباً ۳۷ برابری داشته است. اگر بررسی‌ها با جزئیات بیشتری دنبال شود، درمی‌یابیم که تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم در سال ۱۳۷۳، ۵۰۴۴ نفر بود؛ در حالی که این رقم در سال ۱۳۹۸ به ۷۵۶،۱۶۳ نفر رسید که افزایشی ۱۵۰ برابری را نشان می‌دهد (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۷۴؛ ۱۳۹۹). افزایش ۳۷ برابری تعداد دانشجویان طی سه دهه و افزایش ۱۵۰ برابری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در این دوران، نمی‌تواند عادی قلمداد شود. از هر چشم‌اندازی که به آموزش عالی در ایران بنگریم، این آمارها سؤال‌برانگیز و مسئله‌ساز^۱ هستند. همچنین براساس آمارهای رسمی منتشرشده، در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۷ سهم مردان دانشجو از تحصیلات تکمیلی ۴۷۱،۷۳۱ نفر بوده که برابر با ۵۳/۲۶ درصد از تعداد کل دانشجویان تحصیلات تکمیلی است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷). درخصوص عوامل مختلف اثرگذار بر ماندگاری در نظام آموزش عالی، پژوهش‌هایی انجام شده است و عواملی مانند انگیزه شغلی، فشار اجتماعی و سیاست‌های انبساطی آموزش عالی به‌عنوان عوامل تأثیرگذار شناسایی شده‌اند (مهدی‌زاده و هاشمی، ۱۳۹۸). این پژوهش مسئله ماندگاری دانشجویان در آموزش عالی را از حیث عامل تعلیق سربازی کاوش می‌کند. به‌نظر می‌رسد دست‌کم برخی از دانشجویان پسر تحصیلات تکمیلی، به‌خاطر تعلیق یا به‌تأخیرانداختن خدمت سربازی، به مقاطع تکمیلی آموزش عالی وارد می‌شوند و به همین علت در دانشگاه ماندگار می‌شوند. پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که آیا دانشجویان پسر تحصیلات تکمیلی به‌خاطر تعلیق سربازی در دانشگاه ماندگار شده‌اند یا خیر.

پیشینه تجربی

پژوهش‌های متعددی در حوزه سربازی صورت پذیرفته که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم.

نیازی و شالچی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «شکل‌گیری نظام‌وظیفه در پیوند با پروژه ملت‌سازی حکومت دوره پهلوی اول» نشان دادند شکل‌گیری نظام‌وظیفه و ارتش مدرن در ایران مبتنی بر فرایند ملت‌سازی دو دوره پهلوی اول بوده است. یکی از نکاتی که آن‌ها در ارتباط با شکل‌گیری ارتش در ایران مسئله‌زا مطرح کردند این بود که این رویداد تاریخی بدون دخالت جامعه ایرانی شکل گرفته است. این ملت‌سازی اجباری موجب پیروزی رضاشاه بر قدرت نظامی ایلات و قبایل شد.

سینائی و مسعودی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «جامعه‌پذیری و بازجامعه‌پذیری سیاسی در نظام‌وظیفه: مطالعه نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد»، خدمت نظام‌وظیفه را از منظر جامعه‌پذیری سیاسی پسران مشمول بررسی کردند. آن‌ها با بررسی نمونه ۴۱۰ نفری دانشجویان پسر دانشگاه فردوسی مشهد با استفاده از روش پیمایش، به این نتیجه رسیدند که بیشتر دانشجویان با این مسئله که نظام‌وظیفه کارکردهای اجتماعی دارد موافق‌اند، اما با اینکه نظام‌وظیفه در سه سطح نظام، مقامات و شناخت سیاسی دارای آثار و کارکردهایی در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی باشد، مخالف هستند.

علی‌حسینی، مهدیان و ربیعی‌نیا (۱۳۹۴) در «بررسی تأثیرگذاری دوره آموزشی سربازی در مرکز ۰۱ ارتش بر شاخص‌های همبستگی اجتماعی»، با استفاده از روش پیمایش، ۲۲۰ نمونه از سربازان مرکز ۰۱ ارتش نیروی زمینی را از نظر تأثیرگذاری دوره آموزشی سربازی بر شاخص همبستگی اجتماعی بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که دوره سربازی تأثیری در افزایش برخی مؤلفه‌های همبستگی اجتماعی از قبیل تعهد و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، احساس کنترل و نظارت از سوی جامعه، انتظار سودمندی و حمایت فرد از جامعه، اعتماد اجتماعی و اجماع یا توافق ندارد.

سینائی (۱۳۹۴) در «بررسی نگرش دانشجویان به نظام‌وظیفه، مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد» با استفاده از روش پیمایش، دانشجویان مذکر دانشگاه فردوسی مشهد در تمام رشته‌ها و تمام مقاطع را بررسی کرد و به این نتیجه رسید که دانشجویان خواستار کاهش مدت خدمت و دوره آموزشی، افزایش تسهیلات و در نظر گرفتن انواع خدمات جایگزین هستند. آن‌ها از وضعیت کنونی ارتباط خدمت وظیفه با رشته تحصیلی، حفظ منزلت خود در دوره خدمت، قوانین نظام‌وظیفه و معافیت‌های موجود، ناراضی و خواهان کاهش مدت خدمت، متناسب با افزایش سطح تحصیلات هستند.

روسو و آموندسن (۱۹۹۵) در پژوهشی طولی با عنوان «سوء مصرف الکل و خودکشی: مطالعه‌ای چهل ساله در باب سربازان وظیفه»، چهل هزار سرباز نروژی را از منظر مصرف الکل و خودکشی بررسی کردند. به نظر آن‌ها مصرف الکل، شانس سربازان برای خودکشی را به طرز معناداری افزایش می‌دهد. در واقع سربازانی که در طول دوره خدمت خود، بنا به دسترسی بیشتر به الکل یا شرایط زمینه‌ساز مصرف الکل، بیشتر به مصرف یا سوء مصرف الکل روی می‌آورند، احتمال بیشتری برای انجام خودکشی دارند. اساساً خدمت سربازی از این حیث، زمینه‌ساز افزایش آمار خودکشی در سربازان است.

فام، وینیک و استور (۲۰۰۹) در پژوهش «بازگشت به خانه: نیروهای وظیفه، بازپیوند و وضعیت سلامت اسرای سابق ارتش مقاومت لرد در اوگاندا شمالی» سرباز وظیفه‌هایی را که از نبرد در اوگاندا بازگشته بودند، بررسی کردند. نمونه آن‌ها شامل ۲۸۷۵ نفر بود. براساس نتایج پژوهش، یک سوم پاسخ‌دهندگان تجربه اسارت و بیش از نیمی از آن‌ها تجربه تروماتیک داشتند. به نظر آن‌ها اسارت و سربازی اجباری شهروندان دو عاملی است که بر سلامت روان‌شناختی شماری از شهروندان اوگاندا شمالی تأثیر مخرب داشته است.

ایمبسن و فن در کلاو (۱۹۹۵) در پژوهش «ارزیابی هزینه نظام وظیفه در هلند»، تأثیر خدمت نظامی را بر درآمدهای زندگی آتی سربازان سنجیدند. براساس یافته‌های آنان، سربازانی که خدمت نظامی داشته‌اند، در مقایسه با سایر هم‌نسل‌هایشان که به خدمت سربازی نپرداخته‌اند، به صورت میانگین درآمدشان ۵ درصد کمتر است. این مسئله نشان داد خدمت نظامی می‌تواند در زندگی آتی سربازان بار اقتصادی ایجاد کند. این موضوع می‌تواند ناشی از دست‌نیافتن به موقعیت‌های کاری پس از انجام خدمت سربازی باشد.

جالینوجا و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «نگرش‌های سربازان وظیفه به سلامت و خوراک: تغییرات حین خدمت و همبستگی آن با تغذیه» نشان دادند عادات غذایی مردان در خدمت سربازی دستخوش تغییرات معناداری می‌شود. سربازان وظیفه به هنگام خدمت سربازی، غذا را پاداشی برای تلاش‌های خود در نظر می‌گیرند و میل بیشتری به غذاهای شیرین و چرب پیدا می‌کنند. نتایج پژوهش آن‌ها که نمونه‌ای ۱۴۳۰ نفری از سربازان وظیفه فنلاندی را تحت پوشش قرار داد، نشان‌دهنده آن بود که خدمت سربازی موجب کاهش استانداردهای غذایی سربازان و مصرف غذاهای پرخطر می‌شود.

همان‌طور که مشاهده شد، پژوهش‌های تاریخی، سیاسی، جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و پزشکی متعددی در حوزه‌های مختلف دربارهٔ سربازی انجام شده است. پژوهش حاضر از آن رو نوآورانه است که این امر را از منظر ارتباطی که با نهاد دانشگاه و مشخصاً ماندگاری در این نهاد دارد، بررسی می‌کند؛ موضوعی که تاکنون در هیچ پژوهش داخلی و خارجی به آن پرداخته نشده است.

چارچوب مفهومی

کارکرد چارچوب مفهومی، تعریف و تبیین مفاهیم اصلی تحقیق و نشان‌دادن روابطی است که محقق بین این مفاهیم مفروض می‌داند. لازم است در ذیل این تعریف از چارچوب مفهومی، ابتدا مفاهیم اصلی تحقیق تعریف و تبیین شود و سپس روابطی که میان آن‌ها مفروض است، نمایش داده شود.

برای تعریف مفاهیم اصلی پژوهش، ابتدا باید به سراغ مفهوم تحلیل برویم. در مدخل لغت‌نامهٔ فلسفی کیمبریج، تحلیل این‌گونه تعریف شده است: «فرایند خردکردن مفاهیم، گزاره‌ها، مجموعه‌های زبانی یا واقعیت‌ها به عناصر بنیادین یا غایی‌شان». روش‌شناسان نیز با عنایت به تعریف فلسفی مفهوم تحلیل، آن را فرایند تقلیل داده‌ها به روایتی بینش‌بخش تعریف کرده‌اند که پژوهشگر به کمک آن می‌تواند از دل داده‌های عظیمی که در کار پژوهش به دست می‌آورد به الگویی دست یابد که برای خود و خوانندگان معنادار است (لوکنت و شنسول، ۱۹۹۹). در این پژوهش، تحلیل براساس تعریف اخیر که ارائه شد، به کار گرفته می‌شود.

درخصوص ماندگاری در نظام آموزش عالی باید تعریف انضمامی‌تر و عملیاتی‌تری ارائه شود. منظور از ماندگاری، آنچنان که بسیاری از فرهنگ‌نامه‌های لغت نشان می‌دهند، استمرار داشتن و باقی‌ماندن در موقعیت‌ها است. در این زمینه، ماندگاری در آموزش عالی، به معنای استمرار و باقی‌ماندن در نظام آموزش عالی از طریق ادامهٔ تحصیل در مقاطع تحصیلات تکمیلی است. به عبارت دیگر به منظور ماندگاری در نظام آموزش عالی، فرد باید تحصیلات خود را پس از اتمام دورهٔ کارشناسی یا کارشناسی ارشد، در مقاطع بعدی از جمله کارشناسی ارشد و دکتری دنبال کند. از آنجا که تأکید این پژوهش بر تعلیق خدمت نظام وظیفه است (که در ادامه، از حیث مفهومی تعریف خواهد شد)، دانشجویان پسری نیز که پس از اتمام تحصیل در مقاطع کارشناسی یا کارشناسی ارشد، بنا به سال‌های مجاز فراغت از

تحصیل، میان دو مقطع تحصیلی خود از نظر زمانی فاصله انداخته‌اند از ماندگاران در نظام آموزش عالی به حساب می‌آیند.

سومین مفهوم مورد استفاده در این پژوهش، تعلیق است. در لغت‌نامه فارسی معین، تعلیق به معنای آویختگی است و در لغت‌نامه فارسی دهخدا نیز آویزان کردن و معلق کردن معنا شده است. تعلیق از واژه عربی «عَلَّقَ» مشتق شده که به معنای آویختن است. در این معنا، تعلیق به معنای آویختن یا معلق کردن آن چیز و در منظومه زبان و ادبیات فارسی، معلق بودن چیزها یا «پادرها» بودن آن‌ها به معنای بلا تکلیفی و سردرگمی است. در پژوهش حاضر، مفهوم تعلیق به معنای مصطلح و رایج آن نزد فارسی‌زبانان اشاره دارد که عبارت است از سپردن چیزها به وضعیت نامعلوم. تعلیق خدمت نظام وظیفه به معنای به تأخیر انداختن آن به وضعیت و مدتی نامشخص است.

چهارمین مفهومی که در پژوهش حاضر به کار رفته و اهمیت بسیار زیادی دارد، مفهوم خدمت نظام وظیفه است. بر این مفهوم، در بخش پیشینه پژوهش به صورت کامل از ابعاد مختلف تأکید شد، اما به منظور داشتن تعریفی مشخص از آن در جامعه مورد پژوهش، می‌توان به تعریف قانون خدمت وظیفه عمومی که در سال ۱۳۶۳ به تصویب رسیده، رجوع کرد: «دفاع از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی ایران و جان و مال و ناموس مردم، وظیفه دینی و ملی هر فرد ایرانی است و در اجرای این وظیفه، کلیه اتباع ذکور دولت جمهوری اسلامی ایران مکلف به خدمت وظیفه عمومی برابر مقررات این قانون هستند و هیچ فرد مشمول خدمت وظیفه عمومی را جز در موارد مصرح در این قانون، نمی‌توان از خدمت معاف کرد.»

به صورت کلی، اتباع ذکور جمهوری اسلامی ایران، پس از رسیدن به سن قانونی هجده سال، مکلف به خدمت در نهادهای نظامی و در صورت امتناع از انجام این کار، از بسیاری از خدمات عمومی محروم می‌شوند. یکی از مفاهیمی که در این پژوهش با آن سروکار بسیاری خواهیم داشت، معافیت تحصیلی است که به پسران ایرانی این امکان را می‌دهد که بعد از هجده سالگی، با ادامه تحصیل در آموزش عالی، انجام خدمت را به تأخیر بیندازند. به صورت کلی، معافیت تحصیلی به وضعیتی می‌گویند که فرد پس از رسیدن به سن قانونی، فعالیت تحصیلی و آموزشی خود را در یکی از سه نهاد آموزش و پرورش (تا بیست سالگی)، آموزش عالی یا حوزه علمیه در داخل ایران یا در مراکز تأییدشده خارج از کشور ادامه می‌دهد.

آخرین مفهومی که در این پژوهش با آن سروکار داریم و به نوعی یکی از سوژه‌های پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد، دانشجویان دانشگاه تهران هستند. منظور از دانشجویان دانشگاه تهران، دانشجویان مذکری است که در حال طی کردن تحصیل خود در یکی از مقاطع تحصیلات تکمیلی هستند و معافیت آن‌ها از نوع تحصیلی است. از این رو کلیه دانشجویان مؤنث و نیز دانشجویان مذکری که دارای کارت پایان خدمت یا کارت معافیت دائم (پزشکی، کفالت و...) هستند، از موضوع پژوهش خارج شدند.

در پژوهش‌های مبتنی بر روش کیو، به علت اکتشافی بودن پژوهش، استفاده از مدل مفهومی ضرورتی نداشت و بر همین مبنا از ارائه مدل پرهیز می‌شود. به صورت کلی تلاش پژوهش حاضر بر آن است که اثرگذاری تعلیق خدمت سربازی را در ماندگاری دانشجویان پسر تحصیلات تکمیلی در دانشگاه بسنجد.

روش‌شناسی تحقیق

این مطالعه با بررسی آرایه‌های ذهنی کنشگران درگیر با موضوع مورد بررسی از طریق روش کیو، به یک سنخ‌شناسی دست یافت. با روش کیو می‌توان به شناخت ذهنیت‌ها، نظرها، عقیده‌ها و نگرش‌های افراد دست یافت. تفاوت اصلی روش‌شناسی کیو با سایر روش‌های تحقیق آن است که کیو به جای بررسی و مقایسه متغیرها، افراد را بررسی و مقایسه می‌کند. روش کیو مبتنی بر سه مرحله اصلی است: الف) جمع‌آوری داده‌های مربوط به مشارکت‌کنندگان در قالب دسته‌های کیو؛ ب) همبستگی گرفتن و تحلیل عاملی دسته‌های کیو و ج) تحلیل و تفسیر عامل‌های ظهوریافته (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶؛ سلطانی و محمدیان، ۱۳۹۵). آن‌چنان‌که بسیاری از متخصصان و پژوهشگران اشاره کرده‌اند، روش کیو برای «مطالعه ذهنیت افراد است» (براون^۲، ۱۹۸۰: ۶) و از این رو روش کیو، روشی تفسیری است.

نمونه‌گیری روش کیو بدین صورت است که پژوهشگر پس از دستیابی به فضای گفتمانی یا تالار گفتمانی مرتبط با موضوع، گزاره‌هایی را به عنوان نمونه کیو یا مجموعه کیو تهیه می‌کند. این گزاره‌ها می‌توانند ۲۰ تا ۱۰۰ مورد باشند. گزاره‌های مرتبط با فضای گفتمان را می‌توان از روزنامه‌ها، فضای مجازی، رسانه‌ها، مصاحبه با صاحب‌نظران و ادبیات موجود استخراج کرد.

پس از تهیه گزاره‌ها، آن‌ها در اختیار تعدادی مشارکت‌کننده قرار می‌گیرند که از حیث حجم کمتر از نمونه‌های تحقیق کمی‌اند و انتخاب آن‌ها نیز به روش غیرتصادفی و هدفمند صورت می‌گیرد (باشتاه^۱، ۲۰۱۶؛ خوشگویان‌فرد، ۱۳۸۶).

پس از استخراج گزاره‌ها در قالب فضای گفتمان، این گزاره‌ها به گزینه‌های کیو^۲ تبدیل شدند. مجموعه گزینه‌های کیو را مجموعه کیو^۳ می‌نامند. در واقع، در روش‌شناسی کیو، برخلاف روش‌شناسی R، نمونه محقق نه از میان افراد، بلکه از میان گزاره‌ها انتخاب می‌شوند و این گزاره‌ها که طی فرایند پالایش به گزینه‌های کیو و سپس به مجموعه کیو تبدیل می‌شوند، باید معرف جامعه هدف باشند (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۲). در این پژوهش گزاره‌های مرتبط با بحث تعلیق سربازی و ارتباط آن با ماندگاری در نظام آموزش عالی از رسانه‌ها، فضای مجازی، گفت‌وگو با صاحب‌نظران و مطالعه ادبیات موجود استخراج شد. در ادامه، جدول ۱ برای جمع‌آوری داده‌ها قابل مشاهده است.

جدول ۱. جدول کیو

-۵	-۴	-۳	-۲	-۱	۰	+۱	+۲	+۳	+۴	+۵
(۲)										(۲)
	(۳)								(۳)	
		(۴)						(۴)		
			(۵)				(۵)			
				(۶)		(۶)				
										(۸)

در جدول ۲، مجموعه کیو که شامل گزینه‌های کیو به دست آمده از تالار گفتمان است، ارائه شده است.

جدول ۲. گزاره‌های استخراجی

ردیف	گزاره
۱	به نظر من حضور در دانشگاه ارتباطی به سربازی ندارد.
۲	به نظر من افرادی که به کسب علم و دانش علاقه دارند، وارد دانشگاه می‌شوند.
۳	اولویت من برای حضور در دانشگاه، کسب مهارت و علم است.
۴	اگر به دانشگاه وارد نمی‌شدم، بدون هیچ مشکلی خدمت سربازی را می‌گذراندم.
۵	احتمال اینکه به خاطر انجام سربازی، تحصیل خود را بیشتر از سایر دانشجویان طول بدهم، وجود ندارد. تلاش می‌کنم تا در اسرع وقت تحصیلات خود را به اتمام برسانم.
۶	پس از اتمام تحصیل اگر علاقه‌ای به ادامه تحصیل نداشته باشم، بدون تأخیر خدمت سربازی را انجام خواهم داد.
۷	از ابتدای تحصیل، چندان به سربازی فکر نکرده‌ام و سربازی نمی‌تواند اضطرابی در من ایجاد کند.
۸	به نظر من اگر بخوام بدون علاقه به کسب علم و دانش حضورم در دانشگاه را ادامه دهم، در حق خود و بقیه اجحاف کرده‌ام.
۹	دوره سربازی خلل چندانی به زندگی پسران وارد نمی‌کند.
۱۰	دوره سربازی با اینکه دو سال از وقت پسران را می‌گیرد، گذراندن آن می‌تواند تجربه خوبی باشد.
۱۱	دوره سربازی، زندگی بسیاری از پسران را هدفمند می‌کند و آن‌ها را از بلاتکلیفی نجات می‌دهد.
۱۲	سربازان در جامعه ما منزلت اجتماعی مناسبی دارند و بسیاری از مردم به آن‌ها احترام می‌گذارند.
۱۳	در جامعه ما افرادی که کارت پایان خدمت داشته باشند، از احترام بیشتری برخوردارند.
۱۴	به نظر من تفاوت چندانی بین منزلت اجتماعی دانشجوی و سرباز وجود ندارد.
۱۵	حتی اگر امکان مالی پرداخت سنوات را داشته باشم، تحصیل خود را به خاطر نرفتن به سربازی به تأخیر نمی‌اندازم.
۱۶	به هیچ عنوان تحصیلم را به امید کسب معافیت کفالت یا سایر انواع معافیت به درازا نمی‌کشانم و این مسئله را در شأن دانشجو و دانشگاه نمی‌بینم.
۱۷	از اینکه به پدر و مادرم (یا سایر خویشاوندانم) فشار بیاورم تا به نوعی امکان اخذ معافیت دائم را برای من فراهم کنند، بیزارم.
۱۸	به نظر من پسران دانشجویی که برای اخذ معافیت دائم منتظر می‌مانند تا سن پدرشان به حد قانونی برسد و به این خاطر تحصیلات خود را طولانی می‌کنند یا تحصیلاتشان را در مقاطع بعدی ادامه می‌دهند، برخلاف ماهیت دانشگاه عمل می‌کنند و سزاوار سرزنش‌اند.
۱۹	خدمت سربازی نمی‌تواند مانع اشتغال پسران پس از اتمام تحصیل شود.
۲۰	آسیب‌های دوران سربازی که از رسانه‌ها اخبار آن را می‌شنویم در نهادهای دیگر هم وجود دارند و سربازی از این نظر چندان تفاوتی ندارد.

تحلیل تعلیق خدمت نظام وظیفه و ماندگاری در دانشگاه ... ۶۰۷

ردیف	گزاره
۲۱	عباراتی مانند «اسارت»، «فقس»، «اتلاف‌کننده عمر» و... از نظر من توصیف‌کننده سربازی نیستند.
۲۲	مهارت‌های فردی و اجتماعی افراد با گذراندن دوره سربازی افزایش پیدا می‌کند.
۲۳	سربازی نمی‌تواند مانع از پیشرفت من در بحث تشکیل خانواده، یافتن شغل یا پیشرفت‌های اجتماعی دیگری بشود.
۲۴	اگر به رشته تحصیلی و دانشگاهم علاقه‌ای نداشتم، حتماً به‌جای تحصیل به خدمت سربازی می‌رفتم.
۲۵	مسائل اجتماعی و روانی دوران سربازی به‌قدری زیاد است که از انجام خدمت سربازی هراس دارم.
۲۶	به‌نظرم بسیاری از دانشجویان پسر به‌خاطر نرفتن به سربازی وارد دانشگاه می‌شوند.
۲۷	اینکه به‌خاطر نرفتن به خدمت تحصیلم را طولانی کنم، چیز عجیبی نیست. بسیاری از پسران دانشجو نیز چنین می‌کنند.
۲۸	به‌نظرم سربازی نمی‌تواند تأثیر مثبتی در زندگی‌ام داشته باشد.
۲۹	اگر پایان‌نامه یا رساله‌ام زودتر از موعد عرفی به اتمام برسد، دفاع کردن از آن را به تعویق می‌اندازم تا دیرتر به سربازی بروم.
۳۰	به‌نظرم دانشجویان پسر می‌توانند برای روشن شدن تکلیف سربازی‌شان و استفاده از معافیت‌های احتمالی یا گذراندن پروژه‌های مرتبط با خدمت، تا حد امکان از سنوات تحصیلی‌شان استفاده کنند.
۳۱	یکی از مهم‌ترین دلایل من برای ادامه تحصیل، کسب شغل یا تشکیل خانواده است و به این خاطر که خدمت سربازی من را از انجام این کار بازمی‌داشت، از دانشگاه برای کسب معافیت تحصیلی استفاده کردم.
۳۲	به‌شخصه علاقه‌ای به خدمت سربازی ندارم و هر شکلی از آن را سد راه خودم می‌دانم. پس به این خاطر تلاش می‌کنم تا درسم را در مقاطع بالاتر دانشگاهی ادامه دهم.
۳۳	به‌نظرم سختی‌های تحصیل در مقاطع تکمیلی، کمتر از سختی‌های گذراندن دوره سربازی است.
۳۴	اگر دانشگاه معافیت تحصیلی در اختیارم نمی‌گذاشت، تحصیلاتم را در مقطع یا مقاطع قبلی به پایان می‌رساندم.
۳۵	یکی از مهم‌ترین مسائلی که فکر مرا به خود مشغول کرده، رفتن به سربازی است.
۳۶	انجام بسیاری از تکالیف دانشگاهی برایم ملال‌آور است، اما آن را به‌خاطر استفاده از معافیت تحصیلی تحمل می‌کنم.
۳۷	اگر دانشگاه و خدمت اجباری وجود نداشتند، زندگی شادتر و بهتری داشتم.
۳۸	اگر خدمت اجباری وجود نداشت، میان تحصیل در مقاطع مختلف فاصله می‌انداختم.
۳۹	به‌نظرم تحصیل مداوم و مستمر عمل ملال‌آوری است و به همین خاطر اکنون در دانشگاه احساس خستگی و بلا تکلیفی می‌کنم.
۴۰	سربازان فشار بسیار زیادی از نظر مالی تحمل می‌کنند. من در حال حاضر و در آینده نزدیک نمی‌توانم چنین فشاری را متحمل شوم.
۴۱	بسیاری از دانشجویان پسر متأهل و شاغل‌اند. اگر دانشگاه و معافیت تحصیلی نبود، آن‌ها تحت فشار

ردیف	گزاره
	بسیار شدیدی قرار می‌گرفتند.
۴۲	دانشگاه و سربازی هر دو اتلاف‌کننده وقت پسران‌اند.
۴۳	بورسیه یا دوره‌های تحصیلی خارج از کشور نیز گزینه‌های خوبی برای تمدید معافیت تحصیلی‌اند. به‌نظرم درس خواندن در خارج از کشور بسیار جذاب‌تر از انجام خدمت سربازی است.
۴۴	فرقی نمی‌کند که در ایران تحصیل کنم یا در خارج از کشور. به هر ترتیبی دلم می‌خواهد که به‌جای گذراندن دوره سربازی، به ادامه تحصیل مشغول شوم.
۴۵	بسیار امیدوارم که در آینده، قوانین کشور درخصوص سربازی دستخوش تغییر شود و تا آن روز تحصیل خودم را ادامه می‌دهم.
۴۶	تحصیلات تکمیلی این امکان را به من می‌دهد که سربازی‌ام را به شکل طرح یا پروژه انجام دهم و به همین خاطر در این مقاطع به تحصیل می‌پردازم.
۴۷	با تشکیل خانواده در حین تحصیل می‌توانم شرایط رفتن به سربازی در آینده را برای خودم تسهیل کنم.
۴۸	اطرافیان و جامعه از من انتظار دارند درسم را ادامه دهم، نه اینکه به خدمت بروم.

از آنجا که در روش‌شناسی کیو، نمونه‌گیری در گزاره‌ها رخ می‌دهد و نه در بحث تعیین افراد مشارکت‌کننده، باید گفت انتخاب مشارکت‌کنندگان برای پژوهش، مبتنی بر نمونه‌گیری نظری بوده است (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۲). از آنجا که موضوع پژوهش از حیث پرداخت بسیار بدیع و تازه بود، حجم نسبتاً زیادی از مشارکت‌کنندگان برای اشباع نظری انتخاب شدند. بر این اساس، ۱۱۹ نفر از دانشجویان پسر مقاطع تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران که دارای معافیت تحصیلی بودند، به‌عنوان مشارکت‌کننده برگزیده شدند. این دانشجویان، در چهار رشته کلی علوم پایه، فنی و مهندسی، ادبیات و علوم انسانی، و علوم پزشکی تحصیل می‌کردند. از نظر سنی نیز تقریباً همه مشارکت‌کنندگان بین ۲۲ تا ۳۵ سال داشتند.

درخصوص اعتبار در روش‌شناسی کیو باید گفت در بحث اعتبار محتوا در روش‌شناسی کیو، فرض بر این است که دسته‌بندی کیو یا آرایه‌های کیو در هر عامل استخراج‌شده به‌صورتی باشد که گزاره‌های مجاور یک معنا یا منظور را برسانند. در ادامه، تفسیر عامل‌ها نشان می‌دهد این مهم رخ داده است و گزینه کیوهای مجاور در هر دسته‌بندی کیوی عامل‌ها بر موضوع یا نکات مشابهی اشاره دارند و به عبارتی آنچه عامل‌ها بیان می‌کنند، تناقضی ندارد. درباره اعتبار صوری نیز رضایت مشارکت‌کنندگان از گزاره‌ها مبنای کار بود. درواقع مشارکت‌کنندگان باید از دامنه گزاره‌ها رضایت داشتند و می‌توانستند ذهنیت خود را از خلال گزاره‌ها بیان کنند

(خوشگویان فرد، ۱۳۸۶). درخصوص پایایی نیز باید گفت که هدف روش‌شناسی کیو، تعمیم گزاره‌ها است و نه تعمیم مشارکت‌کنندگان به کل جامعه مورد تحقیق؛ بنابراین پایایی به روشی که در پژوهش‌های آماری مطرح است، در روش‌شناسی کیو مطرح نیست. در روش‌شناسی کیو، پایایی آماری یا قابلیت تعمیم نتایج، محلی از اعراب ندارد. در این روش‌شناسی، نتایج، ذهنیت خاص سوژه‌ها را که عمل دسته‌بندی کیو انجام داده‌اند، مشخص می‌کند (نیکولاس^۱، ۲۰۱۱).

یافته‌ها

جدول ۳. رشته تحصیلی مشارکت‌کنندگان

رشته	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
فنی و مهندسی	۲۳	۱۹/۳	۱۹/۳	۱۹/۳
علوم پایه	۲۷	۲۲/۷	۲۲/۷	۴۲
ادبیات و علوم انسانی	۵۶	۴۷/۱	۴۷/۱	۸۹/۱
علوم پزشکی	۱۳	۱۰/۹	۱۰/۹	۱۰۰
کل	۱۱۹	۱۰۰	۱۰۰	

جدول ۴. مقطع تحصیلی مشارکت‌کنندگان

مقطع	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
کارشناسی ارشد	۷۳	۶۱/۳	۶۱/۳	۶۱/۳
دکتری	۴۶	۳۸/۷	۳۸/۷	۱۰۰
کل	۱۱۹	۱۰۰	۱۰۰	

پس از جمع‌آوری و استخراج داده‌ها از مشارکت‌کنندگان، داده‌ها در محیط نرم‌افزار SPSS برای انجام محاسبات آماری وارد شد. در روش‌شناسی کیو، تحلیل عاملی، اصلی‌ترین تکنیک آماری است. با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی در بستر نرم‌افزار SPSS، مهم‌ترین نتایجی که با کار تحلیل روش‌شناسی کیو مرتبط هستند، ارائه خواهد شد. در این پژوهش، از معیار «درصد تجمعی واریانس»، برای استخراج عامل‌ها استفاده شد. پژوهشگر با استفاده از این معیار، کار استخراج عامل‌ها را تا جایی ادامه می‌دهد که ۶۰ درصد از واریانس کل متغیرها تبیین شد.

1. Nicholas

(منصورفر، ۱۳۹۷: ۳۰۱). درخصوص روش استخراج عامل‌ها نیز از روش مؤلفه‌های اصلی و برای چرخش عامل‌ها نیز از روش واریماکس^۱ استفاده شد. در ادامه، جدول کل واریانس تبیین شده را مشاهده می‌کنیم.

جدول ۵. کل واریانس تبیین شده

مجموع مجذور بارهای چرخش یافته		مجموع مجذور بارهای مستخرج		مقادیر ویژه اولیه		
درصد تبیین تجمعی	کل	درصد تبیین تجمعی	کل	درصد تبیین تجمعی	کل	عامل
۱۴/۷۳۰	۱۷/۵۲۹	۳۲/۵۹۳	۳۸/۷۸۶	۳۲/۵۹۳	۳۸/۷۶۸	۱
۲۷/۵۳۶	۱۵/۲۳۹	۳۸/۷۶۷	۷/۳۴۷	۳۸/۷۶۷	۷/۳۴۷	۲
۳۷/۱۶۴	۱۱/۴۵۸	۴۴/۱۳۴	۶/۳۸۷	۴۴/۱۳۴	۶/۳۸۷	۳
۴۳/۷۵۱	۷/۸۳۹	۴۸/۴۴۳	۵/۱۲۸	۴۸/۴۴۳	۵/۱۲۸	۴
۴۹/۷۳۴	۷/۱۱۹	۵۲/۲۳۵	۳/۷۹۳	۵۲/۲۳۵	۳/۷۹۳	۵
۵۴/۱۱۶	۵/۲۱۵	۵۵/۵۲۱	۳/۲۸۶	۵۵/۵۲۱	۳/۲۸۶	۶
۵۷/۷۸۶	۴/۳۶۷	۵۸/۴۷۴	۳/۵۱۴	۵۸/۴۷۴	۳/۵۱۴	۷
۶۱/۲۹۴	۴/۱۷۴	۶۱/۲۹۴	۳/۳۵۵	۶۱/۲۹۴	۳/۳۵۵	۸

براساس امتیازات عاملی و رتبه‌ها می‌توان هشت عامل استخراج شده را برحسب گزاره‌های مد نظر پژوهش تفسیر و تحلیل کرد.

عامل اول: تعلیق‌کنندگان نسبی

عامل اول که «تعلیق‌کنندگان نسبی» نامیده شده، ذهنیتش به تعلیق سربازی از طریق ماندگاری در نظام آموزش عالی گرایش دارد، اما این گرایش نسبی است. درواقع ذهنیت این عامل مبتنی بر این ایده است که می‌توان بدون داشتن انگیزه‌های تحصیلی و درگیری دانشگاهی به تحصیل در مقاطع تحصیلات تکمیلی پرداخت تا امکان اخذ معافیت تحصیلی فراهم شود (۱: ۵-، ۳۶: ۵+ و ۹: ۴-). درواقع ذهنیت این عامل، به سربازی نگاهی منفی دارد، اثرات مثبتی را برای گذراندن این دوره قائل نیست (۱۰: ۵- و ۲۵: ۵+)، اما آن را مانند زندان و محلی نیز درک نمی‌کند که

1. Varimax

توان آن را به هیچ عنوان تحمل کرد (۲۱: ۴-). از طرفی این عامل از فرصت‌های موجود برای استمرار معافیت تحصیلی و تعلیق سربازی استفاده می‌کند (۲۷ و ۲۶: ۴+).

پر واضح است که عامل اول، پربسامدترین عامل و مهم‌ترین عامل از منظر پوشش ذهنیت مشارکت‌کنندگان است. از این نظر، می‌توان گفت گرایش ذهنی بیشتر مشارکت‌کنندگان با عامل «تعلیق‌کنندگان نسبی» قرابت بیشتری دارد. این تعلیق‌کنندگان، برخلاف عامل سوم و دوم (که بعدتر توضیح داده خواهد شد)، مطلوبیت سربازی را در کمترین حد ممکن ابراز نکرده‌اند، اما مانند عامل سوم و ششم، از دانشگاه نه به عنوان محلی برای کسب علم و مشغولیت دانشگاهی، بلکه به مثابه فرصتی برای تعلیق سربازی بهره می‌گیرند.

جدول ۶. امتیازهای عامل اول

۲۵ (+۵)	گزاره‌های دارای بیشترین نمره
۲۷ (+۴)	
۲۶ (+۴)	
۲۱ (+۴)	
۱۰ (-۵)	گزاره‌های دارای کمترین نمره
۸ (-۵)	
۱ (-۴)	
۹ (-۴)	
۱۱ (-۴)	

عامل دوم: تعلیق‌کنندگان مشروط

عامل دوم که از حیث پوشش‌دهی ذهنیت مشارکت‌کنندگان در رتبه دوم قرار می‌گیرند، «تعلیق‌کنندگان مشروط» نام‌گذاری شده‌اند. علت مشروط بودن عمل تعلیق نزد این عامل آن است که علی‌رغم مطلوبیت نداشتن حداکثری خدمت سربازی نزد این عامل (۲۰: ۵-، ۴: ۵- و ۲۵: ۴-)، تعلیق‌کننده مشروط از هر ابزاری برای تعلیق خدمت سربازی استفاده نمی‌کند (۱۷: ۵+) و برای این تعلیق نیز شرایط خاصی مانند تشکیل خانواده یا یافتن شغل را در سر دارد (۳۱: ۵+). درباره مجاری تعلیق سربازی این عامل باید گفت گزینه مرسوم مانند تعویق دفاع از پایان‌نامه و رساله نقش مهمی دارد (۲۹: ۴+ و ۵: ۴-) و در کنار آن، بورسیه‌های تحصیلی خارج از کشور نیز جذابیت خاصی برای این عامل دارند (۴۳: ۴+).

درخصوص تعلیق‌کنندگان مشروط باید گفت این عامل نیز به تعلیق سربازی از طریق روش‌های مرسوم و حتی تحصیل خارج از کشور علاقه دارد و انگیزه‌هایی نظیر تشکیل خانواده یا یافتن شغل مناسب نیز در تعلیق خدمت برای آن وجود دارد، اما این تعلیق نمی‌تواند با هر وسیله‌ای مانند فشار به خانواده به منظور فراهم کردن امکان معافیت دائمی رخ دهد؛ امری که در عامل سوم به سهولت قابل مشاهده است. علاوه بر این درگیری دانشگاهی آن‌ها تا حدودی از عامل اول بیشتر است و آن‌ها در دانشگاه کمتر احساس سردرگمی و بلا تکلیفی می‌کنند.

جدول ۷. امتیازهای عامل دوم

۱۷ (+۵)	گزاره‌های دارای بیشترین نمره
۳۱ (+۵)	
۲۹ (+۴)	
۴۳ (+۴)	
۲۷ (+۴)	
۲۰ (-۵)	گزاره‌های دارای کمترین نمره
۴ (-۵)	
۵ (-۴)	
۲۵ (-۴)	
۱۵ (-۴)	

عامل سوم: تعلیق‌کنندگان مطلق

عامل سوم که به آن عنوان «تعلیق‌کنندگان مطلق» داده شده، یکی از عامل‌هایی است که ذهنیت مشارکت‌کنندگان را در رادیکال‌ترین صورت جمع‌بندی کرده است. مشارکت‌کنندگان همسوتر با این عامل، از خدمت سربازی تنفر دارند و آن را سد راه خود و مخل زندگیشان می‌بینند (۴۰: +۵، ۱۳: -۵، ۳۲: +۴ و ۷: -۴). از طرفی، آن‌ها چندان مشغولیتی در دانشگاه ندارند، در دانشگاه نیز احساس شادمانی نمی‌کنند و به دنبال کسب علم و معرفت در دانشگاه نیستند (۳۹: +۵). آن‌ها تقریباً از هر کانالی برای تعلیق سربازی از طریق دانشگاه استفاده می‌کنند؛ چرا که دانشگاه برای آن‌ها محلی برای تعلیق سربازی است (۲۷: -۵، ۳۴: +۴ و ۲۶: -۴). آن‌ها علاوه بر اشکال مرسوم تعلیق سربازی مانند استمرار تحصیل در مقاطع بالاتر یا استمرار تحصیل در مقطع فعلی، امیدوار هستند که در آینده نیز قوانین سربازی تغییر کند و به این خاطر تحصیل خود را استمرار می‌دهند (۴۵: +۵).

این عامل که شدیدترین گرایش‌ها را از خود بروز می‌دهد، حاوی نفرت شدیدی است که برخی از مشارکت‌کنندگان به سربازی و دانشگاه از خود نشان می‌دهند. این عامل می‌تواند برای هردو نهاد نظامی و دانشگاهی بازیگر خطرآفرینی باشد؛ چرا که به هیچ‌کدام از این دو نهاد علاقه‌ای ندارند و اگر فشار خدمت اجباری وجود نداشته باشد، احتمالاً به تحصیل در دانشگاه مشغول نمی‌شدند، اما در شرایط فعلی که چنین اجباری وجود دارد، تا جای ممکن خدمت سربازی را از طریق استمرار تحصیل در مقاطع تحصیلات تکمیلی به تعویق می‌اندازند و بار بسیار سنگینی را به دانشگاه تحمیل می‌کنند. در صورت ورود به نهادهای نظامی به‌عنوان سرباز نیز احتمالاً صدماتی به نهادهای نظامی وارد می‌کنند. از این‌رو بیشترین دغدغه سیاست‌گذاران نظام آموزش عالی و سازمان نظام‌وظیفه باید توجه به این عامل باشد.

جدول ۸. امتیازهای عامل سوم

۴۰ (+۵)	گزاره‌های دارای بیشترین نمره
۳۹ (+۵)	
۳۲ (+۴)	
۳۴ (+۴)	
۴۵ (+۴)	
۱۳ (-۵)	گزاره‌های دارای کمترین نمره
۲۷ (-۵)	
۷ (-۴)	
۱۸ (-۴)	
۲۶ (-۴)	

عامل چهارم: دانشگاهیان بیزار از خدمت

عامل چهارم یا همان «دانشگاهیان بیزار از خدمت» با سه عامل پیشین، از حیث مشغولیت دانشگاهی و علاقه به محیط دانشگاه تفاوت دارد. این عامل گرچه در بیزاری از خدمت سربازی تفاوتی با عامل دوم و سوم ندارد (۱۰: -۵، ۱۱: -۵، ۲۱: -۴ و ۲۸: +۴) و در بیشترین حد نفرت از سربازی قرار دارد، برخلاف سه عامل اول (به‌ویژه عامل اول و سوم) از دانشگاه بیزار نیست و خود را در نظام دانشگاهی سردرگم و ناخرسند نمی‌بیند (۷: +۴، ۶: +۴ و ۳۶: -۴). تنها عاملی که می‌تواند در استمرار تحصیل این عامل مؤثر باشد، استفاده از بورسیه‌های تحصیلی است و

برخلاف عامل‌های پیشین، احتمالاً استفاده از این بورسیه‌ها نیز به‌خاطر علاقه به کسب علم رخ می‌دهد، نه صرفاً استمرار تحصیل برای تعلیق سربازی (۴۳: ۵+).

در تفسیر این عامل باید گفت احتمال تعلیق سربازی از طریق ماندگاری در نظام آموزشی عالی، از سوی این عامل بسیار اندک است؛ چرا که مهم‌ترین انگیزه این عامل برای ورود و استمرار تحصیل در نظام آموزش عالی، انگیزه‌های دانشگاهی و تحصیلی است. با این حال، علی‌رغم علاقه این گروه به دانشگاه، بیزاری مفرطی از خدمت سربازی وجود دارد که در قالب گزاره‌ها به‌خوبی مشاهده می‌شود. دانشگاهیان بیزار از خدمت چندان به سربازی فکر نمی‌کنند و خدمت بر تحصیلاتشان تأثیری ندارد، اما جایی که صحبت از اتمام تحصیل و آغاز خدمت می‌شود، نفرت آن‌ها از خدمت اجباری غیرقابل چشم‌پوشی است. علاوه بر این، علاقه این عامل به تحصیل خارج از کشور نیز چشمگیر است؛ علاقه‌ای که ناشی از انگیزه‌های تحصیلی و پیشرفت تحصیلی آن‌ها است.

جدول ۹. امتیازهای عامل چهارم

(+۵) ۵	گزاره‌های دارای بیشترین نمره
(+۵) ۴۳	
(+۴) ۷	
(+۴) ۲۸	
(+۴) ۶	
(-۵) ۱۰	گزاره‌های دارای کمترین نمره
(-۵) ۱۱	
(-۴) ۲۱	
(-۴) ۳۶	
(-۴) ۱۲	

عامل پنجم: مهارت‌آموزان خدمت‌گریز

عامل پنجم که انگیزه‌های اقتصادی و شغلی در آن بیشتر از هر عامل دیگری به چشم می‌خورد، عنوان درخور «مهارت‌آموزان خدمت‌گریز» را به خود اختصاص می‌دهد. این عامل، دانشگاه را جز برای کسب علم و دانش و درنهایت یافتن شغلی مناسب پس از تحصیل نمی‌خواهد (۳: ۵+).

۱۹: +۴، ۴۶: -۴ و ۳۶: -۴). عامل پنجم، مانند عامل پیشین، دانشگاه را برای امکان معافیت تحصیلی‌اش انتخاب نکرده و انگیزه‌اش از ورود و استمرار تحصیل در دانشگاه، مهارت‌آموزی و علم‌اندوزی است. با این حال، این عامل برخلاف عامل پیشین، به دانشگاه به‌عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به شغل بهتر و کسب مهارت‌ها نگاه می‌کند. درخصوص نگاه به سربازی نیز تنفر و نگاه منفی این عامل انکارناپذیر است (۲۵: +۵، ۲۱: -۵، ۳۲: +۴ و ۲۸: +۴)، اما درست مانند عامل پیشین، این عامل نیز اجازه نمی‌دهد سایه ترسناک سربازی تأثیر چندانی بر حیات دانشگاهی‌اش داشته باشد (۷: -۵).

از این عامل هم چیزی با عنوان تعلیق خدمت سربازی بروز نخواهد داد. مادامی که انگیزه دانشجویان از ورود به دانشگاه و استمرار تحصیل در مقاطع تکمیلی انگیزه‌های تحصیلی و مهارتی باشد، تحصیلشان به هر شکلی از استمرار عامدانه یا تأخیر در تحصیل منجر نخواهد شد. همان‌طور که دیدیم، این عامل نمی‌خواهد از دانشگاه به‌عنوان ابزاری برای تعلیق سربازی استفاده کند و دانشگاه را بیشتر محلی برای کسب مهارت‌ها و تأمین‌کننده آینده شغلی خویش می‌داند، اما از طرفی، سایه سنگین سربازی بر این آینده شغلی نیز تأثیرگذار است و احتمالاً بیشترین نفرت این عامل از سربازی، به‌خاطر همین اثرگذاری منفی خدمت سربازی بر حیات شغلی است.

جدول ۱۰. امتیازهای عامل پنجم

۳ (+۵)	گزاره‌های دارای بیشترین نمره
۲۵ (+۵)	
۳۲ (+۴)	
۱۹ (+۴)	
۲۸ (+۴)	
۲۱ (-۵)	گزاره‌های دارای کمترین نمره
۷ (-۵)	
۴۶ (-۴)	
۳۶ (-۴)	
۹ (-۴)	

عامل ششم: تعلیق‌کنندگان منفعل

عامل ششم که عنوان «تعلیق‌کنندگان منفعل» برای آن انتخاب شد، یکی دیگر از عامل‌هایی است که می‌توان از آن انتظار تعلیق سربازی داشت؛ تعلیقی که البته با تعلیق سه عامل اول تفاوت‌هایی دارد. یکی از نکات جالب‌توجهی که این عامل از خود نشان داده است، ذهنیتش از سربازی است. این عامل از یک طرف سربازی را مخل زندگی پسران یا مانعی بر سر راهشان در اشتغال نمی‌داند (۱۹: ۵+ و ۹: ۵+)، اما از طرفی دیگر، خدمت را موضوعی مسئله‌زا می‌داند و از انجام آن هراس دارد (۲۵: ۴+). از طرفی انگیزه او برای ورود به دانشگاه هرچه باشد، انگیزه تحصیلی و مهارتی نیست (۳: ۵-، ۲۴: ۴- و ۳۴: ۴-). این عامل تلاش می‌کند با حضور در دانشگاه خدمت سربازی را تعلیق کند، اما نظرش درخصوص سربازی، منفعلانه است و این انفعال می‌تواند به سایر حوزه‌های زندگی‌اش نیز تسری پیدا کند. تعلیق‌کنندگان منفعل از آسان‌ترین و در دسترس‌ترین روش‌ها برای استمرار تحصیل و ماندگاری بهره می‌گیرند؛ راه‌هایی مانند انتظار از خانواده برای فراهم‌آوردن امکان معافیت دائم، امید به تغییر سیاست‌های کشور و استفاده از سنوات مقطع جاری (۳۰: ۴+، ۱۷: ۵-، ۱۵: ۴- و ۴۵: ۴+).

به نظر می‌رسد این عامل نیز درگیر تعلیق سربازی خواهد شد، تعلیقی که به‌هرروی ناشی از انفعال دانشجویان در حیات دانشگاهی و خصوصی است. این عامل نظر مشخص و قاطعی درباره سربازی ندارد؛ مسئله‌ای که می‌تواند نگاه منفعل او به جریان زندگی را نشان دهد. با این حال، این درک منفعل از سربازی موجب شده راه‌های ساده تعلیق سربازی برای این عامل بهترین راه به نظر برسد. این عامل برخلاف سه عامل اول، برای تعلیق سربازی، راه‌های دشوار یا بنیانی را انتخاب نمی‌کند و در تلاش است تا با ساده‌ترین راه‌ها نظیر استمرار تحصیل در مقطع حاضر، سربازی را معلق سازد. از منظر سیاست‌گذاران آموزش عالی، حضور چنین دانشجویانی بسیار پرهزینه خواهد بود؛ چرا که انفعال در بسیاری از موارد می‌تواند از نفرت رادیکال برای نظام آموزش عالی مصیبت‌بارتر باشد.

جدول ۱۱. امتیازهای عامل ششم

۱۹ (+۵)	گزاره‌های دارای بیشترین نمره
۹ (+۵)	
۳۰ (+۴)	
۲۵ (+۴)	
۴۵ (+۴)	
۳ (-۵)	گزاره‌های دارای کمترین نمره
۱۷ (-۵)	
۲۴ (-۴)	
۳۴ (-۴)	
۱۵ (-۴)	

عامل هفتم: دانشگاهیان آماده به خدمت

عامل هفتم «دانشگاهیان آماده به خدمت» نامیده شده است. علت این نام‌گذاری از این رو است که این عامل دقیقاً در ضلع مقابل عامل‌های اول، دوم، سوم و ششم قرار می‌گیرد. این عامل علاقه بسیار زیادی به دانشگاه و فعالیت‌های علمی دارد (۸: +۵، ۶: -۵ و ۳: +۴). به سربازی نیز دید نسبتاً مثبتی دارد و آن را بی‌فایده و مخل زندگی پسران نمی‌داند (۲۲: +۵ و ۲۸: -۴). در ارتباط با تحصیل خارج از کشور نیز ایده‌های این عامل به ذهنیت عامل چهارم نزدیکی بیشتری دارد و هدف او از استفاده از بورسیه‌ها یا طرح‌های تحصیلی خارج از کشور، کسب علم و مهارت است (۴۳: +۴). این عامل ارزش بسیاری برای منزلت دانشجویان و سربازان قائل است و معتقد نیست سربازان و دانشجویان در جامعه بی‌ارزش‌اند و منزلت اجتماعی ندارند (۱۴: -۵). با همه این تفاسیل، از نظر این عامل، قوانین مرتبط با سربازی می‌تواند دستخوش تغییر شود و سربازی فرم بهتری پیدا کند (۴۵: +۴). همه این موارد موجب می‌شود این عامل از تعلیق سربازی و استمرار تحصیل برای تعلیق سربازی گریزان باشد (۲۹: -۴ و ۳۴: -۴).

دانشگاهیان آماده به خدمت، با انگیزه و علاقه تحصیلات خود را دنبال می‌کنند و پس از اتمام تحصیل نیز نسبتاً با علاقه و انگیزه به خدمت سربازی مشغول می‌شوند. این دانشجویان علاقه زیادی به تحصیلات دانشگاهی دارند و به خدمت سربازی نیز بی‌علاقه نیستند. با این حال شکل حاضر سربازی را بهترین شکل نمی‌دانند و اگر انگیزه‌ای هرچند اندک برای

استمرار تحصیل وجود داشته باشد، انگیزه تغییر شکل سربازی برای رسیدن به بهترین شکل است. این دانشجویان هر شکلی از تأخیر در تحصیل را که منحل تحصیل یک فرد دانشگاهی باشد، نمی‌پسندند و تلاش می‌کنند با دوری از این اشکال تحصیلی بتوانند بهترین عملکرد را از خود در محیط دانشگاه بروز دهند. از منظر سیاست‌گذاران آموزش عالی و نظام‌وظیفه، بهترین عامل باید دانشجویان آماده‌به‌خدمت باشد؛ چرا که این عامل، در محیط دانشگاهی بهترین خود را بروز می‌دهد و در خدمت نیز تا جای ممکن سازگار خواهد بود و مشکل‌ساز نخواهد شد.

جدول ۱۲. امتیازهای عامل هفتم

(+۵) ۸	گزاره‌های دارای بیشترین نمره
(+۵) ۲۲	
(+۴) ۴۳	
(+۴) ۳	
(+۴) ۴۵	
(-۵) ۱۴	گزاره‌های دارای کمترین نمره
(-۵) ۶	
(-۴) ۲۸	
(-۴) ۲۹	
(-۴) ۳۴	

عامل هشتم: عافیت‌طلبان

عامل هشتم و آخرین عامل «عافیت‌طلبان» نام‌گذاری شده‌اند. تا آنجا که به این عامل مربوط می‌شود، سربازی تا جایی پسندیده است که بتواند نتایج مطلوبی را نظیر کارت پایان خدمت به همراه بیاورد و به سربازان مهارت‌هایی اضافه کند (۱۳: +۵، ۲۲: +۴ و ۱۲: +۴) در غیر این صورت، سربازی از نظر آن‌ها با عامل‌های پیشین، به‌جز عامل هفتم، هیچ تفاوتی ندارد و می‌تواند منحل زندگی پسران باشد (۲۰: -۴). درخصوص حیات دانشگاهی این عامل باید گفت هدف آن‌ها از ورود به دانشگاه استمرار تحصیل برای تعلیق سربازی نیست (۳۴: -۴)، درعین‌حال انگیزه آن‌ها برای استمرار تحصیل نیز انگیزه علمی و مهارتی نیز نیست (۲۴: -۵ و ۸: -۴). نگاه آن‌ها به دانشجویان که دنبال تعلیق سربازی هستند، نگاه مثبتی است (۱۸: -۵).

با این حال، آن‌ها تفاوت ارزشی خاصی میان دانشجوی و سرباز نمی‌بینند (۱۴: ۵+) و به همین خاطر هم ترجیح می‌دهند تا زمان حضور در دانشگاه از فرصت‌های حضور در این محیط (فرصت‌هایی نظیر امکان گسترش شبکه روابط اجتماعی یا فرصت‌هایی از این دست) بهره‌مند شوند و پس از اتمام تحصیل نیز برای کسب مزایای سربازی، به خدمت مشغول شوند. از عامل هشتم نمی‌توان انتظار تعلیق سربازی داشت؛ چرا که این عامل برای بهره‌مندی از مزایای سربازی ترجیح می‌دهد در جایی که دانشگاه نمی‌تواند نیازهای او را برآورده کند (نیازهایی که شاید ناشی از فشار اجتماعی برای حضور در دانشگاه و کسب منزلت دانشگاهی باشد)، از سربازی برای ادامه زندگی استفاده کند. این عامل، علی‌رغم سازگاری در هر دو محیط دانشگاهی و نظامی، احتمالاً سرسپردگی خاصی به هیچ‌یک از آن‌ها ندارد و صرفاً برای ارضای نیازهایش به این دو محیط وارد شود.

جدول ۱۳. امتیازهای عامل هشتم

۱۳ (+۵)	گزاره‌های دارای بیشترین نمره
۱۴ (+۵)	
۱۲ (+۴)	
۲۲ (+۴)	
۳۷ (+۴)	
۱۸ (-۵)	گزاره‌های دارای کمترین نمره
۲۴ (-۵)	
۳۴ (-۴)	
۸ (-۴)	
۲۰ (-۴)	

بحث و نتیجه‌گیری

در بخش نتایج دیدیم که از هشت عامل استخراج‌شده، مشخصاً چهار عامل به تعلیق سربازی از طریق ماندگار در آموزش عالی گرایش داشتند. این گرایش که در میان هر عامل، به صورت متفاوتی بروز و ظهور داشت، نشان‌دهنده آن است که بخش مهمی از دانشجویان پسر دانشگاه تهران که در مقاطع تحصیلات تکمیلی مشغول به تحصیل هستند، تلاش می‌کنند تا با استمرار تحصیل و استفاده از کانال‌های مختلف، خود را به حالت تعلیق دریاورند. در میان عامل‌ها،

مشخصاً دو عامل برای کسب علم و مهارت وارد دانشگاه شده‌اند و علی‌رغم نگاه منفی به سربازی، تمایلی به تعلیق آن ندارند. یکی از عوامل استخراج‌شده نیز برخلاف شش عامل پیشین، نه تنها به دانشگاه و کسب علم که به مقوله سربازی نیز نگاه مثبتی دارد و آن را پدیده‌ای دارای ارزش تلقی می‌کند، بلکه نگاه منفعت‌طلبانه‌ای به دانشگاه و سربازی دارد و تلاش می‌کند تا از مواهب و امکاناتی که هر دو نهاد در اختیار او قرار می‌دهند، بهره‌مند شود.

خلاصه آنکه در پژوهش حاضر با بررسی آرایه‌های ذهنی دانشجویان دانشگاه تهران درخصوص مسئله تعلیق سربازی به این نتیجه رسیدیم که سربازی از منظر بسیاری از دانشجویان، پدیده‌ای منفی تلقی می‌شود. با اینکه در روش‌شناسی کیو نمی‌توان داده‌های به‌دست‌آمده از نظرات مشارکت‌کنندگان را به کل جامعه مشارکت‌کنندگان تعمیم داد، نظراتی که دانشجویان در این پژوهش مطرح کردند، حاوی نکات بسیار مهمی درخصوص سیاست‌گذاری سربازی در ایران بود. نهاد نظام‌وظیفه به شیوه‌ای که اکنون وجود دارد، نمی‌تواند نظر مثبت دانشجویان را به خود جلب کند و آن‌ها با انجام آن، زاویه‌ای معنادار دارند. از منظر این پژوهش، راه و روشی که پسران دانشجو برای گریز از سربازی انتخاب کردند، تعلیق سربازی از طریق کانال‌هایی مانند افزایش سنوات، تأخیر در دفاع از پایان‌نامه یا رساله، استفاده از بورسیه‌های تحصیلی، فشار به خانواده و مواردی بود که تنها از طریق ماندگارشدن در آموزش عالی میسر می‌شد. این گرایش دانشجویان به ماندگاری در آموزش عالی علاوه بر فشارهایی که به آن‌ها و خانواده‌هایشان وارد می‌کرد، ضربات و لطمه‌های بسیاری به نهاد آموزش عالی نیز وارد می‌آورد؛ چرا که تعلیق‌کنندگان سربازی معمولاً علاقه‌ای به کسب علم و مهارت در دانشگاه ندارند و مباحث درسی و دانشگاهی را کسالت‌بار تلقی می‌کنند. قطعاً تغییر نگاه‌های سیاست‌گذاران به سربازی می‌تواند تأثیر مثبتی در حیات اجتماعی و فردی بسیاری از خانواده‌های ایرانی داشته باشد. یکی از پیامدهای بسیار مهم تعلیق سربازی از طریق ماندگاری در دانشگاه، ناسازی در میدان دانشگاه و بیگانگی دانشگاهی است (فیروزجانیان و همکاران، ۱۳۹۶). از این منظر، دانشجویان از فرایند یادگیری جدا می‌افتند و احساس منزوی‌بودن را در دانشگاه تجربه می‌کنند. ماندگاری در آموزش عالی بدون داشتن علقه تحصیلی، احتمالاً به بیگانگی دانشگاهی و ناسازی در میدان دانشگاه می‌انجامد؛ موضوعی که برای آموزش عالی و دانشجویان بسیار زیان‌بار خواهد بود.

ضرورت تغییر شکل کنونی نظام وظیفه در ایران یکی از موضوعاتی است که باید بر آن تأکید کرد. نمونه مورد مطالعه در این پژوهش، شکل کنونی نظام وظیفه را مطلوب نمی‌دید. همان‌طور که کلور و سگال (۲۰۱۲) در مورد ایالات متحده اشاره کردند، گذار از سربازی اجباری به ارتش کاملاً داوطلب که در سال ۱۹۷۳ اتفاق افتاد، ایالات متحده را به سوی داشتن یک ارتش حرفه‌ای و ارزشمندتر سوق داد. ارتش آمریکا به ارتشی حرفه‌ای‌تر بدل شد که برای جامعه کارایی بیشتری داشت. نیروی تماماً داوطلب، نیروی گران‌بهرتری است. به‌کار بستن این نیروها مستلزم پرداخت حقوق بیشتر، مسکن بهتر، مزایای پزشکی و مستمری بهتر است. در کل می‌توان گفت هزینه‌های سیاسی و اجتماعی تغییر از خدمت اجباری به خدمت داوطلبانه، تغییری پرهزینه، اما مثمرتر بود. به نظر می‌رسد با توجه به نتایج به پژوهش، ما در ایران نیز باید درباره تغییر سربازی هوشیاری به خرج دهیم و هزینه‌های آن برای جامعه را کاهش دهیم. قطعاً افزایش وضعیت رفاهی سربازان، مهارت‌محور شدن و تخصصی‌شدن دوره سربازی و سایر تغییراتی که می‌تواند به کارآمدی بیشتر نظام وظیفه بینجامد، در کوتاه‌مدت تأثیرگذار خواهد بود، اما در بازه زمانی بلندمدت باید به فکر تغییرات اساسی‌تری درباره نظام وظیفه بود.

منابع

- برزین، مریم، میرمیران، پروین، رمضانخانی، علی، حاتمی، حسین و عزیزی، فریدون (۱۳۸۶)، «شیوع چاقی در مردان جوان تهرانی (۱۸ تا ۲۵ ساله) در زمان ورود به خدمت نظام وظیفه (شهریور ۱۳۸۶)»، *مجله غدد درون‌ریز و متابولیسم ایران*، شماره ۶: ۶۰۵-۶۱۳.
- خوشگویان‌فرد، علیرضا (۱۳۸۶)، *روش‌شناسی کیو*، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- دانایی‌فرد، حسن، حسینی، سید یعقوب و شیخها، روزبه (۱۳۹۲)، *روش‌شناسی کیو: شالوده‌های نظری و چارچوب انجام پژوهش*، تهران: صفار.
- دری‌نوگورانی، حسین (۱۳۸۰)، «نظریه تحلیل اقتصادی نظام وظیفه عمومی»، *مجله سیاست دفاعی*، شماره ۳۴: ۴۶-۷.
- سلطانی، مرتضی و محمدیان، بهزاد (۱۳۹۵)، «گفتمان کاوی الگوهای ذهنی مشتریان مردد: کاربرد روش کیو»، *مجله مدیریت بازرگانی*، شماره ۲: ۳۳۹-۳۵۴.

- سیدی، سید محمدرضا، سیدی، سید حسین و صلواتیان، سیاوش (۱۳۹۵)، «آسیب‌شناسی تجربی خدمت نظام‌وظیفه از منظر سربازان دارای مدرک تحصیلات تکمیلی»، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، شماره ۱۴: ۶۷-۸۶.
- سینائی، وحید (۱۳۸۹)، «دولت مدرن، ارتش ملی و نظام‌وظیفه»، پژوهش سیاست نظری، شماره ۷: ۹۵-۱۱۱.
- سینائی، وحید (۱۳۹۴)، «بررسی نگرش دانشجویان به نظام‌وظیفه، مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد»، پژوهشنامه علوم سیاسی، شماره ۱: ۹۵-۱۱۸.
- طوسی، عبدالله (۱۳۸۰)، «بررسی تأثیر دوره سه‌ماهه آموزش نظامی سربازی بر آمادگی‌های عمومی بدنی سربازان پادگان شهید ثابت‌خواه کرمانشاه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده تربیت بدنی، دانشگاه تربیت معلم.
- علی‌حسینی، علی، مهدیان، حسین و ربیعی‌نیا، بهمن (۱۳۹۴)، «بررسی تأثیرگذاری دوره آموزشی سربازی در مرکز ۰۱ ارتش بر شاخص‌های همبستگی اجتماعی»، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، شماره ۱۰: ۱۰۱-۱۱۲.
- فیروزجائیان، علی‌اصغر، جانعلیزاده، حیدر و هاشمیان، بهزاد (۱۳۹۶)، «ناسازی در میدان دانشگاهی و بیگانگی دانشگاهی»، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، شماره ۱: ۱-۲۰.
- محمدی، هادی (۱۳۹۶)، «بررسی تأثیر دوران سربازی بر توانمندسازی روان‌شناختی، ویژگی‌های شخصیتی و سلامت روان سربازان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات شاهرود.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۷)، «دانشجویان مرد دوره‌های مختلف تحصیلی مؤسسات آموزش عالی برحسب رشته تحصیلی»، <https://www.amar.org.ir>.
- منصورفر، کریم (۱۳۹۷)، روش‌های پیشرفته آماری همراه با برنامه‌های کامپیوتری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مهدی‌زاده، منصوره و هاشمی، سید ضیاء (۱۳۹۸)، «تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تقاضای اجتماعی برای تحصیل در مقطع دکتری (مورد مطالعه: دانشجویان دکتری دانشگاه‌های تهران)»، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، شماره ۴: ۸۱۹-۸۴۶.
- مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی (۱۳۷۴)، «مقایسه تعداد کل پذیرفته‌شدگان به تفکیک استان محل تحصیل و جنس از سال تحصیلی ۱۳۷۳-۱۳۷۴ تا سال تحصیلی ۱۳۸۲-۱۳۸۳»، <https://irphe.ac.ir>.
- مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی (۱۳۹۹)، آمار آموزش عالی ایران در یک نگاه، <https://irphe.ac.ir>.

- Bashatah, L. (2016), "Q-methodology: What and how?", **IOSR Journal of Research Method in Education**, No. 5: 37-43.
- Brown, S.R. (1980), **Political Subjectivity, Applications of Methodology in Political Science**, Yale University Press, London.
- Clever, M., & Segal, D. R. (2012), "After conscription: The United States and the all-volunteer force", **Sicherheit and Frieden**, No. 1: 9-18.
- Conley, D., & Heerwig, J. (2009), "The long-term effects of military conscription on Mortality: Estimates from the VIETNAM-ERA draft lottery", **Demography**, No. 3: 841-855.
- Gonzalez-Cueva, E. (2000), "Conscription and Violence in Peru", **Latin American Perspectives**, No. 3: 88-102.
- Imbens, G., & van der Klaauw, W. (1995), "Evaluating the Cost of Conscription in the Netherlands", **Journal of Business & Economic Statistics**, No. 2: 207-215.
- Jallinoja, P., Tuorila, H., Ijajarvi, A., Bingham, C., Uutela, A., & Absetz, P. (2011), "Conscripts' attitudes towards health and eating: Changes during the military service and associations with eating", **Appetite**, NO. 57: 718-721.
- Keller, K., Wagener, A., & Poutvaara, P. (2010), "Does a Military Draft Discourage Enrollment in Higher Education?", **FinanzArchiv**, No. 2: 97-120.
- Nicholas, J. B. (2011), "Reliability in Q Methodology: A Case Study", **The Eastern Education Research Association Annual Conference**, Akron, Ohio.
- Pham, P. N., Vinick, P., & Stover, E. (2009), "Returning home: forces conscription, reintegration, and mental health status of former abductees of the Lord's Resistance Army in northern Uganda", **BMC Psychiatry**, No. 23: 1-14.
- Poutvaara, P., & Wagener, A. (2007), "Conscription: Economic costs and political allure", **The Economics of Peace and Security Journal**, No. 1: 6-15.